NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

INGLIZ XALQ OG‘ ZAKI IJODIDAGI SOTSIOMADANIY REALIYALARNI O‘ QITISH ASOSIDA TALABALARNING MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Maxsudaliyeva Ra’noxon Baxodir qizi
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
ORCID: 0009-0003-6677-5503
E-mail: ranoxonmaxsudaliyeva@gmail.com
UO‘ K 37.013.43:811.111'243

Annotatsiya: *Maqolada ingliz xalq og‘ zaki ijodi matnlarida mujassam bo‘ lgan sotsiomadaniy realiyalarni chet tilini o‘ qitish mazmuniga metodik integratsiya qilishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi folklor matnidagi madaniy markirlangan birliklarni aniqlashdan ularni madaniyatlararo muloqotda izohlashgacha olib boradigan didaktik mexanizmni asoslashdan iborat. Metodologik jihatdan konseptual differensiatsiya, funksional tahlil, qiyosiy tahlil, didaktik transformatsiya va integrativ sintez usullaridan foydalanildi. Tahlil natijasida sotsiomadaniy realiyalarni o‘ qitishning besh bosqichli mexanizmi — identifikatsiya, kontekstualizatsiya, interpretatsiya, qiyosiy-relatsion tahlil va kommunikativ mediatsiya — ishlab chiqildi. Mazkur mexanizm realiyani oddiy tarjima birligi sifatida emas, balki ijtimoiy norma, qadriyat, kommunikativ kutilma va madaniy perspektivani birlashtiruvchi didaktik birlik sifatida o‘ rganishga imkon beradi. Taklif etilgan yondashuv talabalarning madaniy ma’noni matn dalillari asosida anglash, o‘ z madaniy tajribasi bilan qiyoslash, stereotipik umumlashtirishdan qochish va madaniy ma’noni boshqa suhbatdosh uchun tushunarli tarzda qayta ifodalash ko‘ nikmalarini rivojlantirishga yo‘ naltirilgan.*

Kalit so‘ zlar: *madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi, ingliz folklori, sotsiomadaniy realiya, lingvodidaktika, madaniy interpretatsiya, qiyosiy tahlil, madaniy mediatsiya, sotsiomadaniy kontekst.*

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ОБУЧЕНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНЫМ РЕАЛИЯМ АНГЛИЙСКОГО УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА

Аннотация: *В статье теоретически анализируются методические основы интеграции социокультурных реалий, представленных в текстах английского фольклора, в содержание обучения иностранному языку. Цель исследования состоит в обосновании дидактического механизма, обеспечивающего переход от выявления культурно маркированной единицы в фольклорном тексте к ее объяснению в межкультурном общении. Методология включает концептуальную дифференциацию, функциональный и сопоставительный анализ, дидактическую трансформацию и интегративный синтез. В результате разработан пятиэтапный механизм обучения: идентификация, контекстуализация, интерпретация, сравнительно-реляционный анализ и коммуникативная медиация. Такой подход позволяет рассматривать реалию не как единицу прямого перевода, а как дидактическую единицу, объединяющую социальную норму, ценность, коммуникативное ожидание и культурную перспективу. Предлагаемый механизм направлен на развитие у студентов умений аргументированно интерпретировать культурные значения, сопоставлять их с собственным опытом, избегать стереотипных обобщений и понятно объяснять культурный смысл собеседнику другой культуры.*

Ключевые слова: *межкультурная коммуникативная компетенция, английский фольклор, социокультурная реалия, лингводидактика, культурная интерпретация, сопоставительный анализ, культурная медиация, социокультурный контекст.*

ENHANCING STUDENTS’ INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE THROUGH TEACHING SOCIOCULTURAL REALIA IN ENGLISH FOLKLORE

Abstract: *The article theoretically examines the methodological foundations for integrating sociocultural realia represented in English folklore into foreign-language teaching. The study aims to substantiate a didactic mechanism that moves learners from identifying culturally marked elements in folklore texts to explaining their meanings in intercultural communication. The methodology combines conceptual differentiation, functional and comparative analysis, didactic transformation, and integrative synthesis. The analysis results in a five-stage mechanism consisting of identification, contextualization, interpretation, comparative-relational*

analysis, and communicative mediation. This mechanism treats sociocultural realia not as items requiring direct translation but as didactic units connecting social norms, values, communicative expectations, and cultural perspectives. The proposed approach is intended to develop learners' ability to interpret cultural meanings through textual evidence, compare them with their own cultural experience, avoid stereotypical generalizations, and reformulate cultural meanings in ways that are accessible to interlocutors from different cultural backgrounds.

Keywords: *intercultural communicative competence, English folklore, sociocultural realia, language pedagogy, cultural interpretation, comparative analysis, cultural mediation, sociocultural context.*

KIRISH

Zamonaviy chet tilini o‘ qitishda kommunikativ natija grammatik, leksik va fonologik me’yorlarni egallash bilangina cheklanmaydi. Nutqiy harakat ijtimoiy vaziyat, madaniy norma, kommunikativ kutilma va suhbatdoshning perspektivasi bilan uyg‘ unlashgandagina mazmunli muloqot yuzaga keladi. Shu sababli madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi chet tilidagi bilimlar majmui emas, balki boshqa madaniy tajribani anglash, farqni dalil asosida izohlash, o‘ z pozitsiyasini qayta ko‘ rib chiqish va vaziyatga mos kommunikativ strategiyani tanlash qobiliyatini ham o‘ z ichiga oladi. Byram interkultural kommunikativ kompetensiyani bilim, munosabat, interpretatsiya va aloqadorlik ko‘ nikmalari, o‘ zaro ta’sir hamda tanqidiy madaniy anglashning o‘ zaro bog‘ langan tizimi sifatida izohlaydi [1]. Bu yondashuv til darsidagi madaniy materialni faktlarni yodlashdan ko‘ ra ma’no bilan ishlash jarayoniga aylantirish zaruratini ko‘ rsatadi.

Sotsiomadaniy realiyalar mazkur jarayonda alohida metodik ahamiyatga ega. Ular muayyan jamiyatga xos predmet, marosim, ijtimoiy rol, murojaat shakli, turmush tarzi, qadriyat yoki tarixiy tajribani ifodalovchi, lekin faqat lug‘ aviy ekvivalent bilan to‘ liq ochilmaydigan birliklardir. Realiya til birligining nominativ ma’nosidan tashqari, muayyan vaziyatda kimning qanday harakat qilishi, nima maqbul yoki nomaqbul sanalishi, qanday ijtimoiy munosabat nazarda tutilishi kabi pragmatik ma’nolarni ham tashiydi. Shuning uchun realiyani o‘ qitish jarayoni “bu so‘ zning tarjimasi nima?” savolidan “bu detal ushbu vaziyatda qanday madaniy ma’no hosil qilmoqda?” savoliga o‘ tishi lozim.

Ingliz xalq og‘ zaki ijodi bu vazifani amalga oshirish uchun samarali matniy makon yaratadi. Folktale, legend, ballad, proverb va riddle kabi janrlarda kundalik turmush, hokimiyat va ijtimoiy maqom, oilaviy munosabat, mehnat, adolat, saxiylik, mehmondo‘ stlik, qo‘ rquv va jasorat singari tushunchalar narrativ voqea hamda obrazlar orqali kodlanadi. Folklor matnining didaktik qiymati uning “milliy madaniyatni to‘ liq aks ettirishi”da emas, balki talaba uchun muhokama qilinadigan, qiyoslanadigan va turli perspektivalardan qayta talqin qilinadigan madaniy vaziyat yaratishidadir. Lwin va Marlina folktalelardan ingliz tilini xalqaro til sifatida o‘ qitish paradigmasini amaliyotga tatbiq etishda foydalanish mumkinligini ta’kidlaydi [6].

Mavzuning metodik muammosi shundaki, folklor darsda ko‘ pincha syujetni tushunish, yangi so‘ zlarni o‘ rganish yoki axloqiy xulosani aniqlash bilan chegaralanadi. Bunday ishlash usuli matndagi madaniy ma’noni faol kommunikativ resursga aylantirmaydi. Talaba realiyani taniydi, biroq uning ijtimoiy funksiyasini izohlash, o‘ z madaniy tajribasi bilan funksional qiyoslash yoki boshqa madaniyat vakiliga tushuntirish bosqichiga yetib bormasligi mumkin. Shu bois maqolada sotsiomadaniy realiyalar bilan ishlashni ketma-ket didaktik amallar tizimi sifatida tashkil etish masalasi markazga qo‘ yiladi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz folklori matnlaridagi sotsiomadaniy realiyalarni o‘ qitish asosida talabalarning madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi bosqichli didaktik mexanizmni nazariy jihatdan asoslashdir. Mazkur maqsad doirasida realiyaning lingvodidaktik xususiyatlari aniqlanadi, interkultural ta’lim va folklor tadqiqotlaridagi yondashuvlar qiyoslanadi, realiya bilan ishlashning o‘ quv amallari ishlab chiqiladi hamda ushbu amallarning kutiladigan kognitiv va kommunikativ natijalari tizimlashtiriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Interkultural ta’lim nazariyasida madaniyat tayyor faktlar to‘ plami sifatida emas, balki ma’nolar, perspektivalar va ijtimoiy amaliyotlar tizimi sifatida ko‘ riladi. Byramning qayta ko‘ rib chiqilgan modelida o‘ quvchi boshqa madaniyat haqidagi bilimni o‘ zlashtirish bilan birga, hujjat yoki hodisani interpretatsiya qilish, uni o‘ z tajribasi bilan bog‘ lash, yangi vaziyatda bilimni qo‘ llash va madaniy amaliyotni tanqidiy baholashga tayyor bo‘ lishi kerak [1]. Mazkur model sotsiomadaniy realiyani statik “country fact” emas, balki interpretatsiya qilinadigan va kommunikativ vazifada qo‘ llanadigan birlik sifatida o‘ qitish uchun nazariy asos beradi.

Folklor matnlarining interkultural imkoniyatlari bo‘ yicha tadqiqotlar ularni faqat madaniy reprezentatsiya sifatida ko‘ rish yetarli emasligini ko‘ rsatadi. De Bruijn folktalelar bilan ishlashda reprezentatsiyadan ishtirokka o‘ tish, ya’ni o‘ quvchini tayyor madaniy obrazni qabul qiluvchi emas, balki matn ma’nosini muhokama qiluvchi subyekt sifatida jalb etish zarurligini asoslaydi [2]. Muallif, shuningdek, folklorni bir butun xalq yoki madaniyatning “haqiqiy” va o‘ zgarmas vakili sifatida taqdim etish othering xavfini kuchaytirishi mumkinligini ko‘ rsatadi [2]. Bu xulosa realiyalarni kontekstga bog‘ liq va ko‘ p talqinli birlik sifatida o‘ qitish zaruratini kuchaytiradi.

Heggernesning ingliz tili darsida matnlarning interkultural kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi roli bo‘ yicha tanqidiy sharhi badiiy va autentik matnlarning qiymatini ularning o‘ zidan ko‘ ra ular asosida yaratiladigan dialogik faoliyat bilan bog‘ laydi [3]. Matn turli perspektivalarni ko‘ rish, dalil keltirish, stereotipni savol ostiga olish va madaniy ma’noni muzokara qilishga undaganda interkultural resursga aylanadi. Demak, ingliz folklori tanlanganda ham syujetning mashhurligi yoki lingvistik soddaligi bilan cheklanmay, matndan qanday didaktik affordans hosil qilish mumkinligi e’tiborga olinishi lozim.

Hidayah va Ali folktale-mediated tasks orqali EFL o‘ rganuvchilarining interkultural anglashini rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘ rsatadi [4]. Ularning tadqiqotida folklor topshiriqlari madaniy ramz, norma va qadriyatlarni aniqlash hamda muhokama qilishga yo‘ naltiriladi. Ushbu yondashuv maqolada taklif qilinayotgan identifikatsiya va interpretatsiya bosqichlari bilan metodik jihatdan uyg‘ un: talaba avvalo madaniy markirlangan elementni topadi, keyin uning narrativ va ijtimoiy funksiyasini izohlaydi.

Lwinning Osiyo folktalelarini qiyosiy tahlil qilishga bag‘ ishlangan tadqiqoti madaniyatlararo anglashni “o‘ xshash/farqli” juftligi bilan cheklamasdan, hodisalarning funksional va qadriy asoslarini qiyoslash muhimligini ko‘ rsatadi [5]. Lwin va Marlina esa folktalelarni English as an International Language doirasida o‘ quvchining turli madaniy tajribalarni ingliz tilida ifodalashi va muzokara qilishi uchun resurs sifatida talqin qiladi [6]. Bu ikki yondashuv birgalikda qiyosiy-relatsion tahlil va kommunikativ mediatsiya bosqichlarini asoslash imkonini beradi.

Tahlil qilingan adabiyotlarda uchta umumiy metodik yo‘ nalish kuzatiladi: birinchidan, madaniy mazmun kontekst va perspektiva bilan bog‘ liq holda talqin qilinadi; ikkinchidan, o‘ quvchi passiv qabul qiluvchi emas, balki ma’no yaratuvchi va qiyoslovchi subyekt sifatida qaraladi; uchinchidan, yakuniy natija boshqa madaniyat haqidagi faktni aytib berish emas, balki madaniy ma’noni tushuntirish va muloqotda vositachilik qilishdir. Shu bilan birga, sotsiomadaniy realiya bilan ishlashning ushbu yo‘ nalishlarini yagona ketma-ket didaktik mexanizmga birlashtirish masalasi alohida ishlab chiqishni talab qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega. Maqolada empirik tajriba va statistik tekshiruv natijalari keltirilmaydi; asosiy vazifa mavjud ilmiy yondashuvlarni tizimlashtirish va ularni ingliz folkloridagi sotsiomadaniy realiyalarni o‘ qitishga mos didaktik amallarga transformatsiya qilishdan iborat. Manbalar uch mezon asosida tanlandi: chet tili yoki interkultural ta’limga bevosita aloqadorligi; folklorning madaniy ma’no yaratish funksiyasini izohlashi; o‘ quvchining interpretatsiya, qiyoslash yoki mediatsiya faoliyatini tashkil etishga imkon beruvchi metodik kategoriyalarni taklif etishi.

Nazariy tahlilda konseptual differensiatsiya, funksional tahlil, qiyosiy tahlil, didaktik transformatsiya va integrativ sintez usullaridan foydalanildi. Konseptual differensiatsiya yordamida “madaniy bilim”, “sotsiomadaniy realiya”, “madaniy perspektiva”, “interpretatsiya” va “mediatsiya” tushunchalarining o‘ qitishdagi vazifalari ajratildi. Funksional tahlil realiyaning matndagi semantik va narrativ rolini uning ijtimoiy-pragmatik funksiyasi bilan bog‘ lashga xizmat qildi. Qiyosiy tahlil o‘ rganilayotgan hodisani talabaning o‘ z madaniy tajribasi bilan funksional munosabatda ko‘ rish tamoyilini aniqladi. Didaktik transformatsiya nazariy kategoriyalarni kuzatiladigan o‘ quv amallariga aylantirish uchun qo‘ llandi, integrativ sintez esa ushbu amallarni yagona bosqichli mexanizmga birlashtirdi.

Har bir sotsiomadaniy realiya uch o‘ zaro bog‘ liq analitik mezon bo‘ yicha ko‘ rib chiqildi: birinchisi — matndagi semantik-narrativ vazifa; ikkinchisi — ijtimoiy-madaniy vaziyatdagi pragmatik funksiya; uchinchisi — boshqa madaniy tajriba bilan qiyoslash va tushuntirish imkoniyati. Mazkur mezonlar realiyani faqat predmet yoki nom sifatida tasniflashdan ko‘ ra uning qanday kognitiv, refleksiv va kommunikativ harakatni yuzaga keltirishini aniqlashga qaratildi.

Tahlil birligi sifatida folklor matnidagi madaniy markirlangan element va u bilan bog‘ liq kommunikativ vaziyat qabul qilindi. Natijalarni tizimlashtirishda har bir bosqich uchun o‘ qituvchining yo‘ naltiruvchi savoli, talabaning asosiy amali, kutiladigan o‘ quv mahsuli va madaniyatlararo muloqot kompetensiyasiga qo‘ shadigan hissasi ajratildi. Shu asosda besh bosqichli didaktik mexanizm shakllantirildi.

NATIJALAR VA ULARNING TAHLILI

Nazariy tahlil natijasida sotsiomadaniy realiyani o‘ qitish besh o‘ zaro bog‘ langan didaktik amal asosida tashkil etilishi aniqlandi: 1) identifikatsiya, 2) kontekstualizatsiya, 3) interpretatsiya, 4) qiyosiy-relatsion tahlil, 5) kommunikativ mediatsiya. Ketma-ketlikning metodik mantig‘ i realiyani ko‘ rishdan uning vaziyatdagi ma’nosini tushuntirishga, undan esa madaniyatlararo muloqotda qayta ifodalashga o‘ tishdan iborat. Bosqichlar mustaqil mashqlar majmui emas; har bir keyingi amal oldingi bosqichda yaratilgan ma’noga tayangan holda murakkablashadi.

Jadval 1

Sotsiomadaniy realiyalarni o‘ qitishning bosqichli didaktik mexanizmi

Bosqich	Asosiy savol	Talabaning amali	Kutiladigan natija

1. Identifikatsiya	Qaysi detal madaniy jihatdan markirlangan va nega muhim?	Realiyani ajratadi, matn dalilini belgilaydi	Madaniy signalni tanish
2. Kontekstualizatsiya	U qaysi tarixiy, ijtimoiy yoki kommunikativ vaziyatda ma’no kasb etadi?	Kontekstni tiklaydi, stereotipik umumlashtirishni cheklaydi	Kontekstga sezgir anglash
3. Interpretatsiya	Realiya qahramon qarori, maqom yoki normani qanday izohlaydi?	Sabab va madaniy ma’no o‘ rtasidagi aloqani asoslaydi	Madaniy inferensiya
4. Qiyosiy-relatsion tahlil	Boshqa madaniyatdagi o‘ xshash hodisa bilan funksional munosabat qanday?	Funksiya, qadriyat va vaziyatni qiyoslaydi	Perspektivalararo bog‘ lanish
5. Kommunikativ mediatsiya	Bu ma’noni boshqa madaniyat vakiliga qanday tushuntirish mumkin?	Qayta ifodalaydi, izohlaydi, noto‘ g‘ ri talqinni oldini oladi	Madaniy ma’noni vositachilik bilan yetkazish

Birinchi bosqich — identifikatsiya — matndagi madaniy markirlangan elementni ajratishga qaratiladi. Bu bosqichda asosiy savol “bu so‘ z nimani anglatadi?” emas, “bu detal voqea, qahramon yoki ijtimoiy munosabatni tushunishda nega muhim?” shaklida qo‘ yiladi. Predmet, kiyim, taom, marosim, unvon, murojaat shakli yoki makon belgisi o‘ zining semantik va narrativ vazifasi bilan birga aniqlanadi. Hidayah va Ali folktale asosidagi topshiriqlarda ramz, norma va qadriyatlarni aniqlash o‘ quvchini syujet darajasidan madaniy ma’no darajasiga olib chiqishini ko‘ rsatadi [4]. Shuning uchun identifikatsiya “realiyani topish” bilan tugamaydi; talaba nima uchun aynan shu birlik madaniy tahlilga loyiq ekanini matn dalili bilan asoslaydi.

Ikkinchi bosqich — kontekstualizatsiya — realiyani tarixiy, ijtimoiy va kommunikativ sharoit bilan bog‘ liq holda ochishni talab qiladi. Bir xil predmet yoki xatti-harakat turli davr, guruh va vaziyatlarda turlicha ma’no kasb etishi mumkin. Shu sababli realiya o‘ zgarmas “milliy belgi” emas, muayyan folklor vaziyatidagi kontekstual birlik sifatida talqin qilinadi. Masalan, ijtimoiy maqomni bildiruvchi murojaat shakli lug‘ aviy jihatdan tushunarli bo‘ lsa ham, qahramonlar o‘ rtasidagi masofa, hurmat, hokimiyat yoki kinoyani anglamasdan uning pragmatik funksiyasi ochilmaydi. De Bruijnning folktalelarni butun madaniyatning to‘ liq vakili sifatida taqdim etish otheringni kuchaytirishi mumkinligi haqidagi xulosasi aynan shu bosqichning ehtiyotkorlik tamoyilini asoslaydi [2].

Uchinchi bosqich — interpretatsiya — realiya va madaniy ma’no o‘ rtasidagi bog‘ lanishni dalil asosida tushuntirishga qaratiladi. Talaba realiyaning qahramon qarori, ijtimoiy maqom, axloqiy baho, o‘ zaro munosabat yoki kommunikativ kutilmaga ta’sirini izohlaydi. Bu yerda “nima sodir bo‘ ldi?” savoli “bu harakatning madaniy mantig‘ i nimada?” savoliga ko‘ chadi. Interpretatsiya jarayoni bitta “to‘ g‘ ri” madaniy javobni yodlash emas; aksincha, matn dalili, kontekst va alternativ perspektivalar asosida asoslangan xulosa chiqarishdir. Heggernes ta’kidlagan dialogik ma’no yaratish tamoyili bunday topshiriqlarning nazariy tayanchidir [3].

To‘ rtinchi bosqich — qiyosiy-relatsion tahlil — o‘ rganilayotgan realiyani talabaning o‘ z madaniyatidagi hodisa bilan mexanik tenglashtirishni emas, ular o‘ rtasidagi funksional munosabatni aniqlashni nazarda tutadi. Talaba tashqi o‘ xshashlik yoki farqni sanab o‘ tish bilan cheklanmay, hodisalar qaysi vaziyatda qo‘ llanishi, qanday qadriyatni ifodalashi, ishtirokchilar xulqiga qanday ta’sir ko‘ rsatishi va ularni tushuntirish uchun qaysi kontekst zarurligini solishtiradi. Lwinning qiyosiy folktale tahliliga doir ishlari madaniyatlararo anglashda bunday qiyoslashning imkoniyatlarini ko‘ rsatadi [5]. Natijada qiyoslash “bizda bunday emas” tipidagi baholashdan sabab va funksiyani tushuntirishga o‘ tadi.

Beshinchi bosqich — kommunikativ mediatsiya — avvalgi bosqichlarda anglangan madaniy ma’noni boshqa suhbatdosh uchun tushunarli shaklda qayta ifodalashga qaratiladi. Talaba realiyani so‘ zma-so‘ z tarjima qilish bilan kifoyalanmay, uning vaziyatdagi ma’nosi, ijtimoiy funksiyasi va ehtimoliy noto‘ g‘ ri talqinlarini hisobga olgan holda izoh beradi. Masalan, marosim, murojaat shakli yoki ramziy predmetni boshqa madaniyat vakiliga tushuntirish topshirig‘ i aniqlashtirish, misol keltirish, analogiya qurish, perspektivani moslashtirish va zarur bo‘ lsa stereotipni rad etish

strategiyalarini talab qiladi. Lwin va Marlina folktalelarni turli madaniy tajribalarni ingliz tilida ifodalash va muzokara qilish resursi sifatida ko‘ rishi ushbu bosqichning kommunikativ yo‘ nalishini qo‘ llab-quvvatlaydi [6].

Besh bosqichning o‘ zaro aloqasi sotsiomadaniy realiyani lug‘ at birligidan kommunikativ resursga aylantiradi. Identifikatsiyasiz talaba nimani tahlil qilayotganini aniq belgilay olmaydi; kontekstualizatsiyasiz ma’no stereotipga aylanishi mumkin; interpretatsiyasiz qiyoslash yuzaki qoladi; qiyosiy-relatsion tahlilsiz o‘ z va boshqa madaniyat o‘ rtasidagi bog‘ lanish shakllanmaydi; mediatsiyasiz esa anglangan ma’no real muloqotga ko‘ chmaydi. Shu jihatdan mexanizm kognitiv, refleksiv va kommunikativ faoliyatni bitta didaktik zanjirga birlashtiradi.

1-rasm

Sotsiomadaniy realiyani o‘ qitishning didaktik ketma-ketligi

1-rasmda ko‘ rsatilgan ketma-ketlik chiziqli nazorat algoritmi emas, balki pedagogik yo‘ naltirishning asosiy trayektoriyasidir. Murakkab matnlarda o‘ quvchi interpretatsiyadan kontekstga qaytishi yoki mediatsiya jarayonida qiyosiy tahlilni qayta ko‘ rib chiqishi mumkin. Biroq dars dizaynida besh amalning mavjudligi realiyani faqat tarjima va izoh bilan cheklab qo‘ ymaslik uchun metodik nazorat vazifasini bajaradi.

Jadval 2

Folklor realiyasi bilan ishlash uchun topshiriq konstruktorlari

Didaktik maqsad	Topshiriq formulasi	Baholanadigan dalil
Madaniy signalni aniqlash	Matndan madaniy jihatdan markirlangan 2–3 detalni toping va ularning syujetdagi vazifasini izohlang.	Matnga tayangan asoslash
Kontekstni tiklash	Realiya qanday ijtimoiy munosabat yoki tarixiy sharoit bilan bog‘ langanini tushuntiring.	Kontekstning relevanti
Interpretatsiya	Qahramonning qarorini ushbu realiya orqali qanday tushuntirish mumkin?	Sabab–ma’no bog‘ lanishi
Qiyoslash	O‘ z madaniyatingizdagi funksional jihatdan yaqin hodisa bilan qiyoslang; o‘ xshashlik va farq sabablarini ko‘ rsating.	Funksional qiyoslash
Mediatsiya	Bu realiyani ingliz tilida boshqa madaniyat vakiliga stereotipsiz tushuntiring.	Aniqlik, kontekst, perspektivani moslashtirish

MUHOKAMA

Taklif etilgan mexanizmning asosiy metodik farqi sotsiomadaniy realiyani “madaniyat haqidagi ma’lumot”dan “madaniy ma’no bilan bajariladigan faoliyat”ga ko‘ chirishidadir. An’anaviy yondashuvda o‘ qituvchi realiyaning izohini beradi, talaba esa uni eslab qoladi. Bosqichli yondashuvda esa talaba matn dalilini topadi, kontekstni tiklaydi, ma’noni asoslaydi, boshqa perspektiva bilan bog‘ laydi va yakunda uni kommunikativ shaklda qayta ifodalaydi. Shu sababli o‘ qituvchining roli ham o‘ zgaradi: u folklordagi madaniy mazmunning yagona talqinini beruvchi manba emas, balki dalil, kontekst va perspektiva asosida xulosa chiqarishni boshqaruvchi moderatorga aylanadi.

Folklor materialini tanlash ham metodik qaror sifatida ko‘ rilishi kerak. Har qanday mashhur ertak yoki ballada avtomatik ravishda interkultural materialga aylanmaydi. Matnda talaba ajrata oladigan madaniy markirlangan birlik, muhokama qilinadigan ijtimoiy vaziyat, alternativ perspektiva va qiyoslash imkoniyati mavjud bo‘ lishi zarur. Heggernesning matn qiymatini undan hosil qilinadigan didaktik affordans bilan bog‘ lash haqidagi xulosasi bu mezonni qo‘ llab-quvvatlaydi [3]. Demak, matn tanlashda til darajasi bilan bir qatorda “qaysi madaniy savolni ochadi?” va “qanday kommunikativ mahsulga olib keladi?” savollari ham qo‘ yilishi lozim.

Yana bir muhim masala — stereotiplashtirish xavfi. Folklor tarixiy va ijtimoiy tajribani aks ettiradi, biroq u zamonaviy jamiyatning barcha a’zolari uchun yagona norma sifatida taqdim etilmasligi kerak. “English people believe…”,

“British culture always…” kabi mutlaq formulalar o‘ rniga “ushbu matnda”, “ushbu davr yoki vaziyatda”, “qahramonlar o‘ rtasidagi munosabatda” kabi kontekstual formulalar qo‘ llanishi maqsadga muvofiq. De Bruijnning reprezentatsiyadan ishtirokka o‘ tish haqidagi yondashuvi o‘ quvchini tayyor milliy obrazni qabul qilishdan ko‘ ra uni savol ostiga olish va muhokama qilishga undaydi [2].

Kommunikativ mediatsiya bosqichi mexanizmning yakuniy, lekin alohida ahamiyatga ega qismidir. Madaniyatlararo muloqotda suhbatdosh ko‘ pincha muayyan realiyaning nomini emas, uning vaziyatdagi ma’nosini tushunishga ehtiyoj sezadi. Shuning uchun talaba izoh berishda “ekvivalent topish”dan ko‘ ra ma’noni moslashtirish, zarur kontekstni tanlash va ehtimoliy noto‘ g‘ ri talqinni oldindan ko‘ rishga o‘ rgatiladi. Bu faoliyat ingliz tilini faqat target-culturega kirish vositasi emas, balki turli madaniy tajribalar o‘ rtasida vositachilik qiluvchi til sifatida qo‘ llashga imkon beradi [6].

Mazkur nazariy modelning cheklovi shundaki, maqolada uning samaradorligini ko‘ rsatuvchi empirik tajriba natijalari berilmagan. Shu sababli modelning keyingi bosqichdagi verifikatsiyasi nazorat va tajriba guruhlarida sotsiomadaniy realiyani aniqlash, kontekstual izohlash, qiyoslash va mediatsiya ko‘ rsatkichlarini oldingi va keyingi o‘ lchovlar orqali solishtirishni talab qiladi. Bunday empirik tekshiruv bosqichlarning qaysi biri talabalarda ko‘ proq qiyinchilik tug‘ dirishini va topshiriq dizaynining qaysi elementlari madaniyatlararo muloqot kompetensiyasi rivojiga kuchliroq ta’sir ko‘ rsatishini aniqlash imkonini beradi.

Bosqichli mexanizmni amaliy mashg‘ ulotga ko‘ chirishda topshiriqlarning o‘ zaro davomiyligi alohida ahamiyat kasb etadi. Bir matn doirasida identifikatsiya topshirig‘ i keyingi kontekstualizatsiya uchun dalil beradi; interpretatsiya esa qiyoslash uchun tayanch fikrni yaratadi. Shu sababli topshiriqlar alohida, bir-biridan uzilgan savollar ko‘ rinishida emas, yagona kommunikativ muammo atrofida qurilishi maqsadga muvofiq. Masalan, talaba avval qahramonning murojaat shakli yoki marosimga oid detalni aniqlaydi, keyin bu detal qaysi ijtimoiy munosabatni ko‘ rsatayotganini izohlaydi, o‘ z madaniyatidagi funksional jihatdan yaqin holat bilan qiyoslaydi va yakunda ushbu farqni chet ellik suhbatdoshga tushuntirish uchun qisqa mediatsion matn yaratadi. Bunday dizayn til faoliyatini madaniy tahlildan ajratmaydi; aksincha, o‘ qish, gapirish va yozish amallari madaniy ma’noni aniqlash va qayta ifodalash vositasiga aylanadi.

Baholash nuqtayi nazaridan ham faqat realiyani to‘ g‘ ri nomlash yoki tarjima qilish yetarli ko‘ rsatkich bo‘ la olmaydi. Topshiriq mahsulida kamida to‘ rtta sifat belgisi kuzatilishi mumkin: matn daliliga tayanish, kontekstning adekvatligi, qiyoslashning funksionalligi va izohning kommunikativ tushunarliligi. Talaba madaniy farqni umumlashtirib yuborsa, kontekstdan uzilgan hukm bersa yoki o‘ z madaniy tajribasini universal me’yor sifatida qo‘ llasa, javob lingvistik jihatdan to‘ g‘ ri bo‘ lsa ham interkultural nuqtayi nazardan yetarli emas. Aksincha, ehtiyotkor modal formulalar, alternativ talqinni tan olish va suhbatdosh uchun zarur fon ma’lumotini tanlay bilish mediatsiyaning sifatini ko‘ rsatadi. Shu tariqa baholash til aniqligi bilan bir qatorda perspektivaga sezgirlikni ham qamrab oladi.

Mexanizmning yana bir didaktik afzalligi o‘ quvchining o‘ z madaniy tajribasini ham tahlil obyektiga aylantirishidir. Interkultural ta’limda “boshqa” madaniyatni kuzatishning o‘ zi yetarli emas; o‘ quvchi o‘ z odati, normasi va bahosini ham izohlashga majbur bo‘ lganda refleksiv masofa yuzaga keladi. Qiyosiy-relatsion tahlil aynan shu vazifani bajaradi: talaba ikki hodisani kim yaxshiroq yoki to‘ g‘ riroq degan mezon bilan emas, ularning qanday ijtimoiy funksiya bajarishi bilan bog‘ laydi. Natijada madaniy farq muammo yoki ekzotika sifatida emas, turli tarixiy va ijtimoiy sharoitlarda shakllangan ma’no tizimlari o‘ rtasidagi munosabat sifatida ko‘ riladi. Bu esa kommunikativ mediatsiya bosqichida izohning neytral, dalilli va suhbatdoshga mos bo‘ lishiga zamin yaratadi.

Darsning yakuniy kommunikativ mahsuli sifatida qisqa izoh, dialog, madaniy sharh, taqqoslovchi yozuv yoki vaziyatli role-playdan foydalanish mumkin. Muhimi, mahsul realiya haqidagi ensiklopedik ma’lumotni takrorlamasdan, muayyan suhbatdosh ehtiyojiga mos tushuntirishni talab qilishi kerak. O‘ qituvchi topshiriqni murakkablashtirish uchun auditoriyani o‘ zgartirishi mumkin: bir holatda talaba realiyani kursdoshiga, boshqa holatda ingliz tilida so‘ zlashuvchi mehmon yoki xalqaro guruh a’zosiga tushuntiradi. Auditoriyaning o‘ zgarishi qaysi fon ma’lumoti zarurligini, qaysi terminni izohlash va qaysi analogiyadan foydalanishni qayta tanlashga majbur qiladi. Shunday qilib, kommunikativ vazifa madaniy bilimning mavjudligini emas, undan vaziyatga mos foydalanish qobiliyatini namoyon etadi. Bu prinsip folklor materialining darsdagi funksiyasini mazmun manbaidan interkultural faoliyatni tashkil etuvchi metodik resurs darajasiga ko‘ taradi. Natijada madaniy mazmun til amaliyoti, refleksiya va muloqot bilan uzviy bog‘ lanadi.

Xulosalar

Ingliz folkloridagi sotsiomadaniy realiyalarni o‘ qitish madaniyatlararo muloqot kompetensiyasining mazmuniy va jarayonli komponentlarini birlashtirish imkonini beradi. Realiya tarjimaviy ekvivalent emas, balki madaniy ma’no, ijtimoiy norma, kommunikativ kutilma va perspektivani birlashtiruvchi didaktik birlik sifatida talqin qilinishi lozim.

Nazariy tahlil asosida identifikatsiya, kontekstualizatsiya, interpretatsiya, qiyosiy-relatsion tahlil va kommunikativ mediatsiyadan iborat besh bosqichli mexanizm ishlab chiqildi. Ushbu ketma-ketlik talabaning madaniy signalni tanishidan boshlab uni boshqa madaniyat vakiliga tushunarli tarzda izohlashigacha bo‘ lgan o‘ quv harakatlarini tizimlashtiradi.

Mexanizm folklor matnini tayyor madaniy faktlar manbai sifatida emas, balki dalil, kontekst, perspektiva va dialog asosida ma'no yaratish maydoni sifatida qo‘ llashni nazarda tutadi.

Amaliy jihatdan o‘ qituvchi folklor materialini tanlashda realiyaning madaniy markirlanganligi, kontekstual izohlash imkoniyati, qiyosiy potensiali va kommunikativ mediatsiyaga olib kelish xususiyatiga e'tibor qaratishi kerak. Keyingi tadqiqotlarda taklif etilgan mexanizmning empirik samaradorligini tajriba-sinov asosida tekshirish, bosqichlar uchun baholash mezonlarini ishlab chiqish va turli folklor janrlarida ularning differensial ta'sirini aniqlash maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘ YXATI

1. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited. 2nd ed. Bristol: Multilingual Matters, 2021. DOI: 10.21832/9781800410251.

2. De Bruijn A. From Representation to Participation: Rethinking the Intercultural Educational Approach to Folktales // Children's Literature in Education. 2019. Vol. 50. P. 315–332. DOI: 10.1007/s10583-017-9330-x.

3. Heggernes S.L. A Critical Review of the Role of Texts in Fostering Intercultural Communicative Competence in the English Language Classroom // Educational Research Review. 2021. Vol. 33. Article 100390. DOI: 10.1016/j.edurev.2021.100390.

4. Hidayah S.N., Ali F. Raising Indonesian EFL Learners' Intercultural Awareness through Asian Folktales-Mediated Tasks // EDULANGUE: Journal of English Language Education. 2023. Vol. 6, No. 1. P. 22–44. DOI: 10.20414/edulangue.v6i1.7226.

5. Lwin S.M. Promoting Language Learners' Cross-Cultural Awareness through Comparative Analyses of Asian Folktales // TEFLIN Journal. 2016. Vol. 27, No. 2. P. 166–181. DOI: 10.15639/teflinjournal.v27i2/166-181.

6. Lwin S.M., Marlina R. Using Folktales as a Way to Operationalise the Paradigm of Teaching English as an International Language // Asian Englishes. 2018. Vol. 20, No. 3. P. 206–219. DOI: 10.1080/13488678.2018.1440279.